

ISLAM I ZAPAD - PROBLEM DEFINIRANJA

Mevludin DIZDAREVIĆ

Pitanje suodnosa islama i Zapada jedno je od najvažnijih pitanja današnjice. O njemu se izjašnjavaju teolozi, sociolozi, politolozi, političari, antropolozi i dr. Ali, ova debata kontaminirana je ideologijskim teretima, što posvedočuje odsustvo jasnih i preciznih definicija islama i Zapada. Na toj podlozi nastaju stereotipi i predrasude koje egzistiraju na svim stranama. U ovom radu raspravljamo o mnogostranostima ovih fenomena te da ih je iznimno teško ugurati u granice definicija, s obzirom da se neki aspekti islama nalaze na Zapadu, kao što se i neki segmenti Zapada zrcale u muslimanskom svijetu.

Pitanje suodnosa islama i Zapada jedno je od najvažnijih i najčešće raspravljanih pitanja današnjice. Ukoliko na bilo kojem internet-pretraživaču utipkamo ova dva pojma, pojavit će se ogroman broj stranica i autora koji nastoje dati prilog ovoj debati. O ovom problemu nastoje dati svoje mišljenje ne samo stručnjaci za religiju nego i sociolozi, antropolozi, historičari, politolozi i brojni drugi. Međutim, namjesto da se ovom hiperprodukcijom tekstova i studija problem rasvijetli, stiče se osjećaj da se stvara

samo zaglušujuća kakofonija glasova u kojoj niko nikoga ne sluša i ne razumije. Povrh toga, ova debata je kontaminirana ideološkim i političkim nabojem, što dodatno otežava dolazak do istine. Koliki je njen kapacitet u političkoj dimenziji posvjedočuje podatak da je novi predsjednik SAD-a svoj prvi intervju nakon predsjedničke inauguracije dao televiziji El-Arabija. Ali, kad malo bolje osmotrimo medijske izvještaje i tvrdnje različitih kvazieksperata za međunarodne, odnose vidjet ćemo da ostaje nedirnuta sama suština polemike. Stoga je paradoksalna, ali tačna tvrdnja S. H. Nasra da je, uprkos obilju literature napisane o islamu na Zapadu, suština islama za zapadnog čovjeka ostala nepoznanica¹. Da je to tačno, kazuje činjenica da se izuzetno rijetko u ovim raspravama iznose precizne definicije islama i Zapada, što je pretpostavka racionalizirane debate. Dodatnu pometnju unose i druge inačice i sintagme koje se sve češće ubacuju u popularni diskurs, kao što je islamizam, islamofašizam, radikalni, politički islam i sl. koji samo multipliciraju ovu posvemašnju konfuziju.

1 V., S. H. Nasr, „Srce islama“, preveli Enes karić, Nevad Kahteran i Rešid Hafizović, „El-Kalem“, Sarajevo, 2002., str. 15

Stoga, smatramo iznimno važnim ovoj debati prići racionalno i metodološki konzistentno na način propitivanja definicija ovih pojmova.

Riječ „definicija“ nastala je od grčke riječi „finis“, sa značenjima granice, kraja ili limita. Definicija nam kazuje gdje neki subjekt počinje, a gdje se završava. Definiirajući pojam, mi ga odjeljujemo od drugog subjekta i tako ga činimo jasnim i određenim. Govoreći o poteškoćama definiranja, Muhammed Ikbal se pozvao na misao sv. Augustina, koji je, na upit šta je vrijeme, kazao: «Ako me niko ne pita, znam, ali ako bih nekome htio to pitanje razjasniti, ne znam»². Uistinu, za mnoge fenomene koji nas okružuju možemo tvrditi da ih znamo sve do onog trenutka kad nas neko upita da ih objasnimo. «Ako ga pitate, onda ne zna; ako ga ne pitate, onda misli da zna»³. Odveć često smo skloni ući u snažne debate o različitim temama na način isključivanja logičkog, diskurzivnog pristupa koji ne samo da zamagljuje i otežava polemiku nego je i delegitimizira. Stoga je u svakoj debati nužno početi od same definicije, s obzirom da svaka definicija kani razriješiti neku zagonetku uspostavljanjem pojmovnog znanje o predmetu o kojem se raspravlja. Dakako, pojmovno znanje implicira postojanje i nepojmovnog znanja, kao što su intuitivno, zdravorazumsko i slično. Dakako, da je znanstvenom pristupu, koji podrazumijeva objektivnost, imanentno jedino pojmovno mišljenje te je, samim tim, jasno zašto znanstvenici uvijek polaze od definicija. Naime, sam čin imenovanja je izdvajanje iz neodređenosti, ograničavanje bezobličnog. Međutim, samo imenovanje nije dovoljno, što pokazuje i stvaranje pojma o pojavi. Objašnjavanje i razumijevanje pojave uspijeva se tek stvaranjem pojma i definiranjem određene pojave. Stoga je sasvim legitimno postaviti pitanje šta je islam i šta je Zapad svakome ko se upušta u rasprave o ovim fenomenima. Onog trenutka kad u raspravu uđemo sa jasnim definicijama, iz njih ćemo lakše izići i doći do konstruktivnog rješenja. Na drugoj strani, svaka debata koja raspravlja o bilo kojem islamu i bilo

kojem Zapadu, ukazuje na neznanje i ideološki i samim tim destruktivni pristup. Ovo je posebno važno imamo li na umu činjenicu da je zapadna civilizacija u dobroj mjeri i «logocentrična civilizacija» (Milan Vukomanović) u kojoj riječ, po pravilu, prethodi činu. Rekli bismo da pomućen pojmovni instrumentarij vodi do «mutnog» djelovanja.

Namjera nam je u ovom radu ponuditi neke definicije islama i Zapada i izvjesne dileme koje se javljaju u ovom postupku. Dakako da unaprijed odustajemo od ambicije konačnog definiranja onoga oko čega u intelektualnoj javnosti vjekovima postoje nedoumice. Naša primarna nakana je relativizirati i dovesti u pitanje odveć simplifikirajući pristup ovoj temi koji svakodnevno srećemo u javnom diskursu.

Konstatirajmo, prije svega, da samo postavljanje u korelaciju jednog geografskog pojma i drugog pojma koji pripada religijskom univerzumu dovodi u sumnju mogućnost njihove komparacije. Hišam Džait u odgovoru na ovu dilemu kaže da oba termina u sebi sadrže mnogostrukost nivoa te da na tome počiva njihova komparativna mogućnost s obzirom da oba odražavaju političku, kulturnu, vjersku i ekonomsku cjelinu⁴.

Zbilja je islam veoma teško odrediti, jer je on istovremeno metafizička činjenica, vojna i politička snaga i geopolitički faktor, sukusiran u jednoj riječi. Povrh svega toga, islam predstavlja i grandioznu kulturu sa svim svojim inačicama i kulturnim zonama. Sjetimo se sjajne studije, S. H. Nasra o kulturnom diverzitetu islamskog svijeta koja posvjedočuje njegovu «kulturnu raznolikost i duhovno jedinstvo»⁵. Stoga je pri pisanju o islamu od fundamentalnog značaja razjasniti kojem islamu se prilazi, je li to islamska vjera, kultura ili politička realnost. Da te stvari nisu podudarne, kazuje činjenica da širenje muslimanska političke moći, ili islama kao politike i vojske, nije rezultiralo nestankom različitih vjerskih zajednica sa osvojenih područja. Islamska vlast je u cijelosti osvojila

2 Muhammed Ikbal, „Obnova vjerske misli u islamu“, preveo, Mehmed Arapčić, Sarajevo, 1978., str. 50

3 Đuro Šušnjić, „Šta ni/je religija, I.“, „Čigoja štampa“, Beograd, 1998., str. 31

4 V., Hišam Džait, „Evropa i islam“, prevela Sabina Berberović, Starješinstvo IZ BiH, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo, 1989., str. 7

5 S. H. Nasr, «Islam u svijetu», „Takvim“, Sarajevo, 1979., str. 115

teritoriju, ali ne i islam kao vjera. Također, širenje islama kao vjere nije uvijek išlo pod ruku sa širenjem vojne moći, što zorno posvjedočuje primjer jugoistočne Azije. Nadalje, islam kao kultura penetrirao je dosta dublje u srce Zapada nego što je to slučaj sa islamom kao vjerom. Tako su muslimanske rasprave i književnost, koja je producirana u okrilju islama već od XI. vijeka, prisutni na zapadnjačkim univerzitetima.

Sve ove razlike, koje nisu puke nijanse, ne sprječavaju određene krugove da islamu prilaze kao samorazumljivoj činjenici koju nije potrebno dodatno objašnjavati. Valja nam priznati da i sami muslimani doprinose ovoj konfuziji na način pretjerane upotrebe pojma islam, tako da danas za bilo koji fenomen koji imamo, ima i prefiks islamki, što sugerira referiranje na ideju islama. Ovo je, dakako, u suprotnosti sa pristupom klasičnih muslimanskih autora koji su pisali o pravu, ne o islamskom pravu, matematici, ne o islamskoj matematici, o odgoju i obrazovanju, a ne o islamskoj pedagogiji. Prefiks islamski u ovakvim situacijama često poprima komercijalne i ideološke konotacije.

Isti slučaj je i sa definicijom Evrope i Zapada. Činjenica je da i danas postoje dileme o tome gdje završava Azija, a odakle počinje Evropa i gdje je Zapad, a dokle dopire Istok. Evropa je pogrešno nazvana kontinentom, što Edgar Morin imenuje «neumjerenošću jezika»,⁶ s obzirom da se radi tek o poluostrvu Azije. Sama riječ Evropa je višeznačna i zagonetna. Postoje tumačenja da ima grčko porijeklo i tada bi se mogla čitati «eur-ope»/ „puni mjesec“, čija je boginja Evropa. Nahodimo i drugo čitanje «eu-rope», što znači «dobra za vrbe», s obzirom da je Evropa bogata vodom. Neki sugeriraju da se radi o riječi feničanskog porijekla „ereb“, što znači mrak, zalazak sunca ili općenito zapadna strana svijeta⁷. Ovo mišljenje nam se čini najprimjerenijim s obzirom na geografsku poziciju Evrope u odnosu na ostatak azijskog kontinenta. Dodajmo tome i činjenicu da su drevni narodi vjerovali da se svijet završava s onu stranu gibraltarskih vrata. Sam pojam

6 Edgar Morin, „Kako misliti Evropu“, preveo Spasoje Ćuzulan, „Svjetlost“, Sarajevo, 1989., str. 25

7 O imenu Evrope v. Pjotr Kuncević, „Legenda Evrope“, preveo Jovan Jovanović, „Clio“, Beograd, 2007., str. 15-32

Evrope kao zasebni entitet ulazi u masovniju upotrebu tek u XVII. vijeku, da bi se u XVIII. i XIX. vijeku «evropsko» već doživljavalo kao kvalitativni atribut. Treba napomenuti da su za vrijeme križarskih ratova današnji Evropljani sebe prepoznavali kao France, a stanovnici Konstantinopolja sebe su doživljavali Rimljanima i mrka oka su gledali na križare sa Zapada kao na primitivan i kulturno zatucan svijet⁸.

Kako je teško odrediti Evropu, još je teže definirati Zapad, koji izaziva dosta nejasnoća, jer u sebi sažima mnoštvo proturječnosti. Ishodište Zapada je na obalama Sredozemnog mora, koje je bilo centar civilizacije, a sjeverne granice tadašnjeg svijeta bile su balkanske zemlje. Sjeverniji dio kontinenta, gdje se Evropa danas nalazi, bio je nepoznat i divlji svijet. Stoga Pjotr Kuncević s pravom tvrdi da su se «granice Zapada mijenjale zavisno od trenutne duhovne i političke klime».⁹ Jer, ono što je danas Zapad, jučer to on nije bio. Samjuel Huntington tvrdi da Zapad završava tamo gdje počinje pravoslavni i islamski svijet,¹⁰ što znači da je iz Zapada isključio Grčku, koja se smatra kolijevkom evropske kulture. Postoje i druge nedoumice, kao što je Japan, koji je svrstan u Zapad, a Kina nije. Kako je moguće u Zapad ugurati Izrael, a iz njega istisnuti Tursku. Nadalje, šta ćemo sa Tajvanom ili Hong Kongom, koji se smatraju Zapadom. Na kraju, možemo kazati da «zemljopisna karta Zapada ne postoji»¹¹ te je samorazumljivo da ga treba definirati na temelju drugih kategorija. Morin, također, tvrdi da se Evropa ne može odrediti niti geografski, niti historijski, te njene granice određuje «putem onoga što je organizira i proizvodi njenu svojstvenost»¹². Stoga su neki definirali Zapad kao «svijest o evropskom duhu»,¹³ a drugi da je to «duhovno stanje, što se

8 V. Karen Armstrong, «Holinnes and Hatred», „The Spirit of Palestina“, ZAD, Barcelona, 1994., str. 32

9 Pjotr Kuncević, nav. djelo, str. 170.

10 Samuel P. Huntington, «Sukob civilizacija», u: Enes Karić, „Ljudska prava u kontekstu islamsko-zapadne debate“, Pravni centar - Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 1996., str. 108

11 Guy Sorman, «Šta je Zapad», „Dani“, 16. 5. 2008., str. 52

12 E. Morin, nav. djelo, str. 27

13 P. Kuncević, nav. djelo, str. 9

ne može naći kod drugih naroda»¹⁴. Rijetki su pokušali odrediti šta je sadržaj tog zapadnjačkog mentaliteta i sistema vrijednosti. Takav pokušaj načinio je Huntington tvrdeći da je demarkaciona linija odnos spram demokratskih vrijednosti, što je hipoteza oborena egzaktnim empirijskim istraživanjima¹⁵. Guy Sorman pribjegava sličnom konceptu i tvrdi da Zapad određuju tri temeljne ideje: strast za novim, inovacijom i invencijom; sposobnost kritike i samokritike; jednakost spolova.¹⁶ Dakako, i sa ovim tezama bi se dalo polemizirati, ali nam je cilj argumentirati da ni na Zapadu ne postoji koncenzus o tome šta Zapad jest.

Postoji i drugi problem kod određivanja granica s obzirom na činjenicu preklapanja i izmiješanosti stanovništva. Kao i principi Jing i Jang, koji u sebi sadrže dijelove drugog, islam u sebi sadrži Zapad, ali i Zapad u sebi sažima islam te je svako povlačenje granice neprecizno i neumjesno. Dakako, da ne tvrdimo da i Zapad i islam imaju svoje specifičnosti koje treba uvažavati i priznavati. Cilj nam je, prije svega, kazati da čisti identiteti ne postoje s obzirom da je islam uticao na Zapad, kao što danas Zapad utiče na islam. Instrukтивно je na ovom mjestu podsjetiti na tvrdnju Edwarda Saida, koji bilježi da «sve kulture vrše upliv jedna u drugu; nijedna nije jedinstvena i čista, sve su hibridne, heterogene, izuzetno izdiferencirane i nemonolitne».¹⁷ Stoga je prilično neuputno povlačenje oštrog granica između islama i Zapada koje definicija svojim imenom pretpostavlja.

Pored čestih nepreciznosti definiranja ovih pojmova, valja naglasiti problem njihove političke i ideološke obojenosti, s obzirom da u zapadnjačkoj percepciji islam obuhvata sve značajke raznolikog muslimanskog svijeta svodeći ih na posebnu zlonamjernu i nerazumnu bit. U zapadnoj literaturi previše se insistira na presudnom uticaju islama na islamska društva, što je na tragu teze kako je za

sve loše u islamskom svijetu kriv upravo islam. Ove teze impliciraju da se muslimani ujutru bude i svoju svakodnevnu praksu samjeravaju sa napucima Kur'ana, što je, dakako, daleko od istine. Muslimani jesu religiozniji od drugih, ali to ne znači da je svaki segment njihovoga života određen islamom. Nadalje, ove teze zapostavljaju i druge, neislamske uticaje na svijet islama, kao što je predislamska kultura, koja je u jednoj mjeri našla svoj odraz i u samom islamu. Uz to, činjenica je da su i neke druge civilizacije, naprimjer Kina ili Južna Amerika, ekonomski zaostaliye mada nisu određene islamom. Ovo, također ukazuje na zbrku u razumijevanju islama kao civilizacije koja ima svoja ograničenja i islama kao vjere čiji nauk nadilazi ograničenja vremena i prostora.

Edward Said insistira na važnosti ovih oznaka, koje moramo shvaćati krajnje ozbiljno. On primjećuje da se islamu obavezno suprotstavlja Zapad, a ne kršćanstvo. «Jer, postoji pretpostavka da je Zapad veći i da je nadišao fazu kršćanstva, svoje vodeće religije, dok je, istovremeno, svijet islama... zaglibio u vjeru, primitivnost i nazadnost».¹⁸ Ovo je samo još jedan u nizu konstruiranih stereotipa koji nisu «puka zaostavština prošlosti», kako tvrdi grupa referentnih muslimanskih autora. Oni tvrde da su to «nanovo urađene slike kako bi služile ideološkim i strateškim potrebama političke i ekonomske hegemonije».¹⁹ Nadalje, postavljajući stvari na ovaj način, ide se na ruku onih tendencija koji nastoje u političke konflikte unijeti religijske elemente. Na taj način, «politički animozitet jednim je dijelom postepeno pretvoren u vjerski i kulturni animozitet, huškajući na taj način kršćanski Zapad (i jevrejski Izrael) protiv muslimanskog svijeta».²⁰ Također, valja napomenuti da samo postavljanje islama i Zapada jednog nasuprot drugog često implicira nespojivost i sukobljavanje na tragu ideja da se radi o dva paralelna svijeta koja se nikad neće sresti. I još

14 G. Sorman, nav.djelo, str. 54

15 Nalazi ovog istraživanja objavljeni su u: Ronald Inglehart i Pippa Norris, «Stvarni sukob civilizacija», „Novi Muallim“, br. 21. Sarajevo, 2005., str. 41-46

16 V., G. Sorman, nav. djelo, str. 52

17 Edward Said, „Kultura i imperijalizam“, prevela Vesna Bogojević, „Čigoja štampa“, Beograd, 2002., str. 31-32

18 Edward Said, „Krivtvočenje islama“, prevela Suzana Sesvećen, „VBZ“, Zagreb, 2003., str. 7

19 Salwa Bakr i dr., «Zapad i muslimanski svijet: uzajamne predodžbe», „Novi Muallim“, br. 36, Sarajevo, 2008., str. 39

20 Ibid., str. 42.

jedan važan problem nameće se pri insistiranju na Istoku i Zapadu. Naime, radi se o politizaciji i ideologizaciji ovih pojmova na način da se pretpostavlja kako postoji jedan islam koji an block stoji nasuprot Zapada, koji je, također, monolitan i ujedinjen protiv druge strane. Na taj način, politički animozitet poprima vjerske i kulturne konotacije i svrstava cio zapadni/kršćanski svijet protiv istoka/muslimanskog svijeta. Ovakva polazišta zanemaruju ogromne razlike između društava i unutar društava. Povijest Zapada u minulih pedeset godina, sa mnoštvom konflikata i teških sukoba, rječita je sama za sebe. Radi se o zamagljivanju stvarnog stanja stvari, a to je da postoje konkretni muslimani koji su iz sasvim određenih razloga protiv konkretnih zapadnjaka. Sve drugo je obmana i pokušaj uvlačenja svih u samo nečiji problem.

Na kraju, recimo još i to da se niko ozbiljan neće usuditi dati konačnu definiciju islama i Zapada s obzirom na to da su to živi entiteti koji doživljavaju stalne mijene. Ali, zarad epistemološke dosljednosti i konstruktivnosti naših disputa, nužno je ovim fenomenima prići na više izdiferenciran način.

LITERATURA

- Armstrong Karen, «Holines and Hatred», „The Spirit of Palestina“, ZAD, Barcelona, 1994.
- Bakr Salwa i dr., «Zapad i muslimanski svijet: uzajamne predočbe», „Novi Muallim“, br. 36, Sarajevo, 2008.
- Džait Hišam, „Evropa i islam“, prevela Sabina Berberović, Starješinstvo IZ BiH, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo, 1989.
- Huntington Samuel P., «Sukob civilizacija», u: Enes Karić, „Ljudska prava u kontekstu islamsko-zapadne debate“, Pravni centar - Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 1996.
- Sorman Guy, «Šta je Zapad», „Dani“, 16. 5. 2008.
- Ikbāl Muhammed, „Obnova vjerske misli u islamu, preveo Mehmed Arapčić, Sarajevo, 1978.
- Inglehart Ronald i Norris Pippa, «Stvarni sukob civilizacija», „Novi Muallim“, br. 21. Sarajevo, 2005.
- Kuncević Pjotr, Legenda Evrope, preveo Jovan Jovanović, „Clio“, Beograd, 2007.
- Morin Edgar, „Kako misliti Evropu“, preveo Spasoje Čuzulan, „Svjetlost“, Sarajevo, 1989.
- Nasr S. H., «Islam u svijetu», „Takvim“, Sarajevo, 1979.
- „Srce islama“, preveli Enes Karić, Nevad Kahteran, Rešid Hafizović, „El-Kalem“, Sarajevo, 2002.
- Said Edward, „Krivotvorenje islama“, prevela Suzana Sesvećen, „VBZ“, Zagreb, 2003.
- „Kultura i imperijalizam“, prevela Vesna Bogojević, „Čigoja štampa“, Beograd, 2002.
- Šušnjić Đuro, „Šta ni/je religija, I.“, „Čigoja štampa“, Beograd, 1998.

Summary**ISLAM AND WEST – PROBLEMS OF DEFINING****Mevludin Dizdarevic**

The correlation between Islam and the West is one of the main issues the present age is faced with. Many, such as theologians, sociologists, politologists, politicians, anthropologists etc., have spoken on this issue. However, this debate is tainted by the ideological issue which testifies to the absence of clear and precise definitions of Islam and the West. Many stereotypes and prejudices are created on this foundation and present on all sides. The paper discusses many faces of this phenomena which are extremely difficult to place within defined margins, considering that some aspects of Islam exist in the West just like those of the West are reflected in the Muslim world.

موجز**الإسلام والغرب – مشكلة التعريف****مولودين ديزداريفيتش**

تعتبر قضية العلاقات بين الإسلام والغرب من أهم قضايا العصر. إذ نجد علماء الدين والاجتماع والسياسة، وكذلك السياسيون وعلماء الأصول البشرية وغيرهم، منهمكين في مناقشتها. ولكن تلك المناقشات مشوبة بالأعباء الأيديولوجية، والدليل على ذلك غياب التعريف الواضح والصريح لكل من الإسلام والغرب. وتنشأ على هذه القاعدة صور نمطية وآراء مسبقة، وهي موجودة عند كافة الأطراف. إننا نناقش في هذا المقال الجوانب المتعددة لهذين المفهومين، ذلك التعدد الذي يجعل من الصعب جدا حشرها في حدود التعريفات، نظرا لوجود بعض جوانب الإسلام في الغرب، وإشراق بعض جوانب الغرب في العالم الإسلامي.